

nictvím existujících náboženství a filozofické tradice bez jakéhokoli autoritativního kánonu nebo organizované církve. Gnostické myšlení vyjadřovalo - dle mínění autora - smělou výzvu názoru, že lidská existence je ovládána materiálním světem, který je univerzálně ovládnut osudem, a představovalo kompletní přehodnocení a zvrát v systému helénistického myšlení. Zatímco feminní princip byl mytologizován, maskulinní typy transcendentu se rozšířily jako určitá reakce, a tím současně i jako výzva jeho nadvlády, která byla postupně stále více chápána negativně.

Pod zorným úhlem těchto závěrů pak autor diskutuje problém vlivu pozdně helénistického náboženství na křesťanství a stálou konfrontaci vývoje náboženství s rovinou sociální se mu zdařilo poskytnout vyvážený obraz celého komplexu helénistických náboženství včetně křesťanství jako jedné z tehdy existujících náboženských alternativ. Ve snaze o postžení obecných rysů celého náboženského systému helénismu je třeba také spatřovat hlavní přínos této publikace, nikoli ve výkladu jednotlivých složek tohoto systému.

Kniha L. H. Martina by se tak mohla stát podnětem k další diskusi nejen o helénistických náboženstvích a jejich vztahu ke vznikajícímu křesťanství, ale také o tom, nakolik je např. v souvislosti s helénistickým náboženským systémem možné zcela pominout takové aspekty, jako je představa spojená se slunečními božstvy, či pokusy o vytvoření státního náboženství, které dotvářejí charakter helénistické epochy, ale i o místě křesťanského náboženství v systému antické kultury.

K formální stránce této publikace jen na okraj - kniha je vybavena výběrovou bibliografií, která je tematicky členěna a je uváděna přímo za jednotlivými kapitolami. Obsahuje novější tituly sekundární literatury a vzhledem k tomu, že je kniha určena především studentům, uvádí téměř výhradně anglosaskou produkci s ohledem na její dostupnost a ze stejných důvodů odkazuje na anglické překlady pramenů. Způsob práce s nimi i formální členění celé práce svědčí však o velmi dobré erudici autorově.

IVA DOLEŽALOVÁ

Hans Küng, *Das Judentum (Die religiöse Situation der Zeit)*.

Verlag Piper, München 1991, 905 s.

Na podzim roku 1990, v době, kdy stále pevnější oporu získávalo přesvědčení, že zlom a zvrát ve vývoji států východní Evropy má mnohem širší kontext, než pouhou záměnu politických režimů a hospodářského systému, a že je pravděpodobně jedním z důležitých projevů celkové změny paradigmatu evropské kultury, předobrazem a současně průvodním znakem jakéhosi konce jedné epochy a počátkem něčeho nového a neodzkoušeného, publikoval tübingský katolický teolog Hans Küng práci „Projekt Weltethos“, kterou vědomě prohlásil za programový spis pro přelomový čas. Světový étos (Projekt) byl již mezitím přeložen do češtiny, takže čtenář má dobrou příležitost nejen seznámit se s prací autora světového jména, jehož díla byla povětšinou u nás nedostupná, a posoudit pevnost Küngových východisek, jakož i flexibilitu jeho námětů pro lidské soužití, pro mír mezi národy a pro mír mezi náboženstvími. Může nadto zjistit, že Světový étos (Projekt) je natolik programovým spisem, nakolik je metodologickým vstupem do problematiky podstatně kontextuálnější: Autor ho buduje jako sumu předpokladů, základních motivů a zdůvodněné analýzy náboženské situace doby. Nikoli náboženské situace vznikající Evropy, balancující na tenounké niti mezi prostorem pro nutné zamyšlení, rekapitulaci a zduchovnění, a prostorem pro masivní vnitřní rechristianizační misii. Nikoli náboženské situace arabského světa, zmítaného dobře pochopitelnými silami odporu k d'áblu evropské moderny a silami, jejichž útočištěm je pevnost nediferencovaných fundamentů náboženské víry. Jde právě o náboženskou situaci doby, kterou tvoří jedno i druhé, jde o diferencovaný globální přehled stavu a perspektiv světových náboženství, s nimiž lidstvo překračuje práh starého, aniž by dokázalo přesněji vytušit kontury nového, doby, která je mu společná se všemi konstantami i proměnnými a v té míře, v jaké o ní musíme mluvit v kategoriích nevyhnutelné interdependence.

Analýza náboženské situace doby je úkol, který by měl být v nejbližších letech zpracován v trilogii Židovství, Křesťanství a Islám. Její první díl, „Das Judentum“, Verlag Piper, München 1991, 905 stran, již máme v rukou. Rozsáhlá, důkladná analyticky historická práce, která po letech nadávly brožurkových paperbacků budí už na první pohled zájem svou klasičností, představuje pokus oznázornění vývojové dynamiky a kontinuit židovství. Metodicky opřena o „kritickou sebekritiku“ nahlíží do zrcadla dějin světových náboženství, aby z nich s tu více, tu méně zřetelnou přesvědčivostí vyjímala uzlové body duchovního setkávání a rozchodů velkých náboženství, vykrešovala místa jednoty a místa různosti, vzájemně je konfrontovala a vyvozovala závěry ohledně svého vlastního cíle. S tím se setkáme v mnoha souvislostech nejen této, ale i dřívějších Küngových prací, kde vystupuje jako motto a současně jako metodologické východisko: „Nebude mír mezi národy bez náboženského míru. Nebude mír mezi náboženstvími bez mezináboženského dialogu. Nebude dialog mezi náboženstvími bez výzkumu základů, na nichž náboženství stojí“. Autor se cítí oslovován výzvou postmodernismu. Proto tak důrazně podtrhuje momenty odlišnosti, svěbytnosti diskursu velkých náboženství, tolerance a rozumění. Autor je křesťanský teolog, oslovovaný výzvou postmodernismu. Proto tak výrazná snaha najít jednotnou komunikativní bázi světových náboženství, dospět ke konsensu na nezpochybnitelných základech. Nezpochybnitelnost je přitom totožná s nejnižší možnou úrovní, kam ještě lze jít, aby se nenařušily fundamenty vlastní náboženské víry.

Z tohoto pohledu může být strohý název recenzované knihy zavádějící. Nejde totiž zdaleka pouze o židovství. Nárys jeho vývoje a postavení mezi ostatními světovými náboženstvími je podřízen širšímu autorovu záměru, který nebude zcela zřejmý bez uvážení předchozích Küngových prací. Židovství je především příkladem, na kterém se demonstuje určitý způsob vedení mezináboženského dialogu. Druhý prvek, který sem neoddělitelně patří, je užití teorie paradigmat, či spíše její přenesení z oblasti teorie vědy na oblast výzkumu dějin náboženství. Oba tyto momenty, které v „Das Judentum“ tvoří již nereflektované metodologické východisko, na-

lezeme v rozpracované podobě zejména v díle „Christ sein“ (1974), kde se osvětluje pozice autora jako křesťanského teologa, zatímco otázky teorie střídání paradigmat a jejího přenosu na teologii je třeba zkoumat v knihách „Theologie-wohin? Auf dem Weg zu einem neuen Paradigma“ (1984, spoluaut. D. Tracy) a „Theologie im Aufbruch“ (1987). Zbývá upozornit ještě na jeden pronikavý rys Küngovy práce, zvlášť významný v religionistickém ohledu. Jedná se o schopnost diferencovaného pohledu na jednotlivá náboženství, která autor srovnává nikoli proto, aby je navzájem ohraničil, ale aby vyhledával jejich svorníky, důležité pro dialog a mírotvornou spolupráci. Metodicky se tedy střetáváme s postupem odlišným od práce deskriptivní srovnávací religionistiky, která zpravidla víc potlačuje interpretativní složky. U knihy „Das Judentum“ se spíše jedná o práci ze sféry teologie náboženství, pro kterou autor rovněž rozvinul svá vlastní kritéria, k nimž je vhodné se obrátit k dílům „Christum und Weltreligionen“ (spoluaut. J. van Ess, H. von Stietencron a H. Beckert, 1984) nebo „Christentum und chinesische Religion“ (spoluaut. J. Chingová, 1988).

Úvodní části knihy, jejíž strukturu vytvářejí tři hlavní oddíly s množstvím víceméně monotematických kapitol a obrazů, patří Abrahamovi, praotci tří světových náboženství, a exodu s ústřední postavou Mojžíšovou. Vlastní dějiny židovství podává H. Küng v šesti paradigmatických polohách. Vychází od paradigmatu kmenového svazku doby před vznikem státu, který charakterizuje ze sociálního hlediska federativismu a z hlediska náboženského dynamické sebeepochopení svazku dvanácti kmenů jako lidu, jemuž vládne Jahve.

Další je paradigma království z doby monarchismu, vyvolané krizí instituce soudců a směřující ke království Davidovu jako do dneš platnému paradigmatickému ideálu. Konsolidaci židovství prostřednictvím zákona a chrámu, písemnou fixaci náboženství, rozvoj židovské teokracie, úpadek prorocství a rozmach apokalyptické židovské literatury zachycuje třetí, teokratické paradigma poexilního židovstva. Podchycuje rovněž kontakty a vzájemná ovlivňování s tehdy ve stře-domořské oblasti dominantní kulturou helénismu, jejíž půdorys byl do jisté míry nepřít-

mým východiskem rozvoje rabínsko synagogálního paradigmatu, s nímž židovství vstupovalo do středověku. Freska okolností středověké diaspory, kterou Küng barvitěji zpracovává zejména na souvislostech nábožensko sociálních a nábožensko politických, je prosycena hodnocením vztahů mezi křesťanstvím a židovstvím. Už tímto pasážími zřetelně proniká rys, který pak doprovází zbytek knihy. Je jím orientace ne tolik na problémy židovství, jako na zřejmě palčivě pocítované otazníky a vykřičníky dějin autorova náboženství, na dějiny své církve a na některé apriorismy, které v ní přežívají dodnes. V předposledním paradigmatu asimilace židovství do moderny se tento záběh rozšiřuje o vádu nad reformací, o prosakování osvícenských a modernistických prvků do tradiční židovské ortopraxe a s tím spojené rozdíferencování jednotného identifikačního paradigmatu židovství do několika současných, navzájem si konkurujících dílčích paradigmat reformního židovství.

Těchto pět úseků či paradigmatických zlomů podává Küng ve zhuťnělé formě, dotvářené převážně historickým přístupem a nadhledem. Souhrnně jsou mu odrazíštěm ke zvládnutí posledního, dnešního makromodelu vývoje společnosti a náboženství, který nazývá paradigmatem doby pomoderní. Věnuje mu celý závěrečný oddíl své práce, jemuž předchází systematické rozvržení možností, o něž se lze v teologii náboženství opřít při vyhlídkách do budoucnosti. Küngova cesta k postmodernímu paradigmatu židovství vede přes shromáždění značného množství reálií jak z oblasti pohybu teologického myšlení, tak z oblasti regionální politiky na Blízkém a Středním Východě a nakonec i ze sféry globální politiky. Jeho vlastní postoj „kritické solidarity“ mu umožňuje přesahovat někdy možná krátkodechý horizont aktuálních sporů, střetů a kulturních či náboženských nenávistí. Za jejich mnohdy neprůhledným závěsem spíš pátrá po směrovnicích do budoucnosti, ke klidnější formě soužití a snad i spolupráci židů, muslimů, křesťanů, či chcete-li, Izraelců, Arabů, Palestinců a dalších, kteří dnešní podobou vztahů tak či onak trpí.

Nechci svou zmínku o Küngově knize zakončit oblíbeným recenzentským výřetem toho, co v ní můžeme postrádat. Soupisy kritických připomínek přenechávám odborným

historikům, judaistům, politologům. Upozornit chci pouze na jeden bod, který se týká netoliko knihy „Das Judentum“, ale Küngovy produkce v několika posledních letech vůbec. Je to otázka, jestli jeho maximy postmoderního světového uspořádání, a v nich nejde jen o mír a mezináboženský dialog, skutečně neodbytně vyplývají z pochopené situace doby, doložené shromážděným materiálem, nebo jestli naopak nárys situace a způsob podání shromážděného materiálu víc neodpovídá vodítkům předem fixovaných maxim. Pokud by se potvrdilo to druhé, nijak by se neumenšila důležitost Küngových historicko systematických diagnóz. Pak bychom se ovšem neubránili otázce, je-li na místě právě ten a jenom ten druh léčby, který tak masivně prosazuje.

BŘETISLAV HORYNA